

Kraków, 25.11.2021

Luigi Bruno
Wydział Filologiczny
Instytut Filologii Romańskiej
Kierunek studiów Filologia Włoska
Specjalność Literaturoznawstwo

STRESZCZENIE

Odbiór *Księcia Niccolò Machiavellego* w Polsce w świetle studiów krytycznych i paratekstów **Streszczenie**

Rozprawa podejmuje problematykę dotyczącą recepcji traktatu *Książę Niccolò Machiavellego* w Polsce w świetle studiów krytycznych i paratekstów. Zamiarem Autora jest ukazanie kontekstu historyczno-politycznego, który miał wpływ na odbiór, interpretację i wcielenie w życie idei florenckiego sekretarza. Badaniu zostają poddane kluczowe pojęcia zawarte w dziele oraz powody, dla których pojęcia te wracają do użycia w innym kontekście i w innej „jakości czasów”.

Pierwszym celem niniejszej rozprawy jest jak najdokładniejsze oddanie myśli Machiavellego, uwaga Autora koncentruje się więc na jej analizie, zaczynając od jej korzeni a kończąc na czasach współczesnych we Włoszech, co następuje w pierwszej części niniejszej dysertacji, i w Polsce, co następuje w części drugiej,¹ która jest punktem centralnym pracy.

Kolejnym celem jest przedstawienie i porównanie rozwiązań translatorskich zastosowanych przez autorów tłumaczeń *Księcia* wykonanych w latach 1868-2016 oraz zwrócenie uwagi na przeszkody napotymane przez tłumaczy.

W pracy zastosowano metodę hermeneutyczno-porównawczą, polegającą na wnikliwej analizie semantycznej, filologicznej i epistemologicznej tekstu. Przeanalizowano pojęcia fundamentalne dla zrozumienia myśli Machiavellego, wychodząc od tekstu oryginalnego w języku włoskim i kończąc na ich odbiorze w tekstach polskich. Jeśli chodzi o literaturę podmiotu, w rozprawie można znaleźć szereg odniesień do prac dotyczących recepcji florenckiego pisarza w Polsce autorstwa Henryka Barycza (*Myśl i legenda Machiavellego w Polsce w wieku XVI–XVII*), Jana Malarczyka (*Machiavelli w Polsce*) i Agnieszki Pietryki (*Polska recepcja Księcia Machiavellego – rozpoznania wstępne*). Przywołano dziewiętnastowieczne i dwudziestowieczne studia krytyczne wskazując najważniejszych badaczy Machiavellego w Polsce. Zostały zestawione polskie przekłady, które ukazały się w latach 1868-2016: Antoniego

Sozańskiego, Wincentego Rzymowskiego, Czesława Nankego, Anny Klimkiewicz i Zdzisława Płoskiego. Analizie zostały poddane przedmowy do tłumaczeń.

W celu ukazaniu relacji między tekstem a czytelnikiem, posłużono się opiniami autorytetów naukowych, takich jak Hans Robert Jauss, Wolfgang Iser, Paul de Man, Hans Georg Gadamer, Roman Ingarden, czy Umberto Eco.

Praca podzielona jest na dwie części. Pierwsza z nich, zatytułowana *Contesto storico-sociale e letterario in cui nasce il pensiero del Segretario [Kontekst historyczno-społeczny i literacki, w którym rodzi się myśl Sekretarza]*, obejmuje dwa rozdziały: *Machiavelli tra Umanesimo e Rinascimento [Machiavelli pomiędzy humanizmem a renesansem]* oraz *Il Principe e le categorie del pensiero machiavelliano [Księżę i kategorie myśli Machiavellego]*. Także druga część, *Il Principe in Polonia [Księżę w Polsce]* składa się z dwóch rozdziałów: *Spaccato storico polacco del segretario fiorentino tracciato da studi critici e paratesti [Sekretarz florencki – polski rys historyczny na podstawie wydań krytycznych i paratekstów]* oraz *La fortuna del trattato nelle traduzioni polacche alla luce dei paratesti [Traktat Księżę w polskich tłumaczeniach w świetle paratekstów]*.

Po wyjaśnieniu terminów paratekst, epitekst i perytekst, zostaje przedstawiona kwestia recepcji tekstu i jej znaczenie w kontekście lektury: rytuału czytania nadającym nieśmiertelność treści tekstu, przekazywanej wielu pokoleniom i wpływającej w pewnym stopniu na „jakość ich czasów”.

W dalszej kolejności zostaje wyjaśnione humanistyczne pojęcie „jakości czasów”, przedstawia się istotne cechy czasów, w których żył florencki sekretarz, zostaje też opisany ich wpływ na ukształtowanie jego poglądów, wzbogaconych lekturą starożytnych dzieł. Łącząc „wiedzę” zdobytą od antycznych mistrzów z własnym doświadczeniem, Machiavelli mógł zastosować „naukę o rządzeniu wspólnym dobrem” we współczesnej sobie rzeczywistości.

Po zakończeniu pierwszej części pracy, w niniejszej dysertacji określanej jako „włoską”, przechodzimy do części „polskiej”, w której uwaga koncentruje się na recepcji myśli Machiavellego w Polsce, począwszy od 1560 r., kiedy to ukazał się pierwszy przekład *Księcia* na łacinę, aż do pierwszego tłumaczenia traktatu na język polski z 1868 r. autorstwa Antoniego Sozańskiego. Od 1868 do 2016 r. *Księżę* został przetłumaczony, z kilkoma wznowieniami, jeszcze czterokrotnie: przez Wincentego Rzymowskiego (1917), Czesława Nankego (1921), Annę Klimkiewicz (2005) i Zdzisława Płoskiego (2015-2016).

Lektura tych przekładów pozwala dojść do wniosku, że odzwierciedlają one „jakość czasów”, w których żyją ich autorzy. Wiele oznak tego znajdziemy w paratekstach takich jak przedmowa, posłowie oraz przypisy, pochodzące zarówno od tłumaczy, jak i innych autorów komentarzy do *Księcia*. Dla przykładu warto podać komentarz Konstantego Grzybowskiego do tłumaczenia

Wincentego Rzymowskiego i komentarz Krzysztofa Teodora Toeplitza do wersji Czesława Nankego (po korekcie Jana Malarczyka).

Następnie dokonuje się porównania kluczowych terminów i pojęć, obecnych w oryginale traktatu Machiavellego z ich polskimi przekładami, przy uwzględnieniu pratekstów w języku polskim. Nacisk kładzie się tu na dobór terminów stosowanych przez różnych autorów.

Z przeprowadzonej analizy wynika, że odbiór dzieła literackiego polega w dużej mierze na dodawaniu nowych znaczeń, wynikających z określonego kontekstu lub czasu, a nie na odkrywaniu ich na nowo. Lektura tekstu jest wydarzeniem, w którym czytelnik coś do niego „wprowadza”, a nie tylko z niego „wydobywa”. Do takiego wniosku dochodzi się badając etapy myśli Machiavellego, od jej „świtu” w piętnastowiecznych Włoszech i szesnastowiecznej Polsce, do „zmierchu” w naszych czasach. W pracy podkreśla się konieczność ponownego spojrzenia na kluczowe pojęcia zawarte w traktacie i ich uniwersalny charakter, od momentu ich powstania we Włoszech do ich recepcji w innych krajach, takich jak Polska, w różnych okolicznościach. Podkreśla się przy tym znaczenie kontekstu sytuacyjnego oraz „jakości czasów”, w których nauczanie filozofa florenckiego znajduje zastosowanie.

Tak, jak nowożytne pojęcie polityki wywodzi się z nowożytnego sposobu życia, sprawiając, że terminologia starożytna staje się już nieadekwatna do opisu pojęć, tak współczesne jej rozumienie potrzebuje nowej, współczesnej terminologii. Przykładowo, pojęcia kluczowe dla włoskiej myśli humanistycznej, jak „cnota” czy „fortuna”, którym Machiavelli nadaje znaczenie odpowiadające jego politycznej wizji władcy, mają dziś inną wartość, daleką od greckiego *aretè*, rzymskiej *virtus* i florenckiej *virtù*.

Wynikiem lektury i odbioru tych włosko-polskich tekstów nawiązujących do myśli florenckiego sekretarza, jest niniejsza rozprawa, która kończy się podsumowaniem różnic i podobieństw we wstępach do polskich tłumaczeń. Zauważa się, że pomimo zbieżności, każda przedmowa jest inna, różni się nie tylko stroną techniczną i układem, ale także podejściem do samego pisarza. Dochodzi się do wniosku, że, tak jak zostało wcześniej wspomniane, fundamentalne znaczenie mają czasy, w jakich żyją autorzy przekładów. Terminologia musi być dostosowana do zmieniającej się rzeczywistości, ponieważ ta zastosowana w przeszłości w obliczu nowych zjawisk staje się nieaktualna.